

בענין פעולות ההצלה של הרב ברוך רבינוביץ' זצ"ל, האדמו"ר ממונקאטש

למערכת 'המעין' שלו' רב.

הראו לי את תגובתו של ר' אברהם מאיר גלאנצר נרו יאיר שהתפרסמה ב'המעין' ניסן תשע"א (נא, ג) עמ' 91-92, ובה הזכיר איך היתה לאדמו"ר הגאון הצדיק ר' ברוך יהושע ירחמיאל ראבינאוויטש זצ"ל, אב"ד ואדמו"ר מונקאטש, זכות להציל אלפי נפשות בשנות הזעם על ידי פקחותו ומסירות נפשו למען אחינו בני ישראל. כדאי לזכור שהוא היה אז בסך הכל אברך בן 26 שנה, ובגיל צעיר כזה היו לו חכמה ותבונה שרק יחידים בכלל לדור זוכים להן.

בשעה שעסק בהצלה היתה אשתו הרבנית אמי הצדקנית חולה מאוד, זיכרה לברכה לחיי העולם הבא, והוא היה מטופל בבנים והיו לו טרדות עצומות, אבל בכל זאת שום דבר לא היה בכוחו לעצור את פעולותיו הכבירות, ויומם ולילה לא נח ולא נתן תנומה לעיניו כל זמן שהיה ביכולתו להציל אפילו נפש אחת מישראל. זכותו תגן עלינו על כל כלל ישראל.

חבל מאוד, כפי שהדגיש הרב גלאנצר, שכותבי ההיסטוריה רק כתבו מעט מזה. הוא בצדקו לא רצה לפרסם את זאת, וכמה פעמים כשביקשתי ממנו שיספר לי פרטי הדברים ענה לי בזה הלשון: דאָס איז מיין פאָס אויף יענע וועלט (=זה הדרכון שלי לעולם הבא), ולא סיפר לי כלום.

אולם מה שכתב הרב גלאנצר שהיתה לו משרה כמרצה באוניברסיטה של סאן פאולו - זה בהחלט לא נכון. האוניברסיטה הזמינה מפעם לפעם מרצים בתור אורחים באופן ארעי, שהיו מרצים על הרבה נושאים. את אבי זצ"ל הזמינו כמה פעמים לדרוש בפניהם מה זו יהדות אורתודוכסית. נסעתי פעם עמו ללוותו, ההרצאה היתה בעיקר לסטודנטים יהודים שלא ידעו לומר 'שמע ישראל'. וכשנסענו הביתה שאלתיו אם הוא חושב שהשומעים יהיו מעתה שומרי שבת, והוא ענה לי שאפילו אחד מהם לא יקבל עליו לשמור את דיני התורה. שאלתיו שוב אם כן מה התועלת מהדרשה, ענה לי, אם לא הייתי דורש והיו רואים יהודי עטור תפילין היו צוחקים ממנו וחושבים שיצא מדעתו, עכשיו שדרשתי לפנייהם יהיה להם דרך ארץ לשומרי תורה, וזהו רווח עצום.

ברצוני להוסיף שמה שיודעים המעט על מה שפעל לטובת הכלל זה רק מה שפעל בהיותו בבודפשט. הריני שולח צילום ממכתב שכתב למושל של סן דומינגו שבאיים הקאריביים, ד"ר טרוזילו, לבקשו בתחנונים שיאיל ליתן רשות למאה וחמישים משפחות יהודיות שגורשו מהונגריה לבוא לארצו. מכתב זה כתב בשנת תרצ"ט, כשהיה דר עדיין במונקאטש.

והנני חותם בכל הכבוד,

יצחק יעקב ראבינאוויטש, אבדק"ק דינוב, ברוקלין

Archivos 29/8
[Signature]

P.T.

Pres. Dr. Rafael Leonidas
Trujillo Molina

Ciudad Trujillo.
San Domingo.

We take the liberty to apply to you with the following request :
cca 100-150 Jewish families, mostly homeless were expelled from Hungary
on the first of March this year.

We beg to remark that the reason of the expulsion is that we are
not Hungarian citizens, and sorry to say we are compelled to leave this
land, and to be in the danger of misery, despair and destruction if one of
the merciful lands willn't help us by opening their gates in the nearest
time.

As we must look for a new home we kindly ask to allow us the ^{em}igra-
tion to your land.

Among these families are farmers, technicians, workmen, merchants ect.
These persons were never punished, and are people who always desired and
lived an honest life, without offending anyone. We are accustomed to work
diligently and we care only for our work, which assures the existence of
our families.

We are healthy men, suitable to work and ready to work with the
greatest love, pleasure and satisfaction.

With regard to it, that Hungarian government does not allow more
our dwelling in this country, we should like to request to allow us to
emigrate to your land .

We promise that by working diligently and by love to our new home
should ask to allow at least the emigration of a part of them.

With regard to the seriousness of the situation of these families
we should ask to settle if possible, our request in the shortest time.

We are anxiously waiting for your earliest reply and remain

chief rabbi :

Yours truly :

president .

Kamyal Nagy

גרימת נחת רוח בביקור חולים

בגליון הקודם של 'המעין' (טבת תשע"ב [נב, גל' 200, עמ' 147] דן הרב ישראל דנדרוביץ בנוהגו של הגאון רבי עקיבא איגר בשבתו בפוזנא שלא לבקר חולים בעצמו, אלא לשלוח שליחים שיקיימו מצוה זו עבורו.

ונראה להוסיף טעם מדוע תועיל 'שליחות' לכך, ע"פ הבנת מצות ביקור חולים: כתב הרמב"ן בתורת האדם (תחילת שער המיחוש, מהדורת מוסה"ק עמ' יז) "דביקור חולים כדי שיכבדו וירבצו לפניו ויעשו לו הצרכים הצריכים לחוליו, וימצא נחת רוח עם חבריו, ועוד כדי שיכוין דעתו לרחמים ויבקש עליו. הילכך המבקר את החולה ולא ביקש עליו רחמים לא קיים המצוה". והביא את סוף דבריו להלכה הרמ"א ביו"ד סי' שלה סע' ד.

מבואר שדעתו שכלולים במצות ביקור חולים שלושה חלקים: לסייע לחולה בצרכיו, לעשות לו נחת רוח ולתת לו הרגשה טובה, ולהתפלל עליו.

האם כל שלושת החלקים האלו מעכבים לעניין קיום המצוה? מלשון הרמב"ן בסוף דבריו ניתן להבין שכן, אך יתכן שכוונתו למצוה בשלמות, בכל חלקיה ופרטיה, אך לעצם המצוה אינו מעכב. בתשובות זמננו דנו בשאלה זאת בנידון של דיבור בטלפון כשאין אפשרות לבקר בפועל האם מקיימים בכך מצות ביקור חולים, ראה בשו"ת חלקת יעקב יו"ד סי' קפח, אגרות משה יו"ד ח"א סי' רכג, מנחת יצחק ח"ב סי' פד, ציץ אליעזר ח"ה רמת רחל סי' ח ויחיה דעת ח"ג סי' פג.

פרט זה של עשיית נחת רוח לחולה הוא פרט מעשי שעומד בפני עצמו, כגון להאיר לו פנים ולהרבות שיחה עימו כדי לעודדו, וכתב בספר חרדים (פרק ד אות מז): "ואחד מענפי המצוה לדבר עם החולה, ולשון רבינו שלמה בן גבירול: 'והחולים תשיחם', וכתב רשב"ץ (זוהר הרקיע חלק העשין אות כה) דכתב הרב כן מפני שהדיבור יפה לחולים". אך הוא גם פרט חשוב בקיום כל המצוה¹, כגון שלא יבקרו בשעה שאינה נוחה לו, או שלא ירבה מדי בביקורים שמטריחים את החולה (רמב"ם הלכות אבל פי"ד הל' ד-ה), או כגון החידוש שכתוב בשו"ת מהרי"ל סי' קצו ששונא לא יבקר את החולה ששונא, שמא יחשוב ששמח על מחלתו (וראה דרכי משה סי' שלה אות א). כמו כן, ודאי שאין להעיר את החולה שישן מפני כבוד מי שבא לבקרו, כמבואר לקמן.

והנה כתב הרא"ש בפירושו על התורה (תחילת פרשת וירא):

"וירא אליו, פירש רש"י לבקר את החולה וכו', ובא ללמד דרך ארץ שיש לו לאדם לבקר החולה. ואפילו לא ידבר עימו דבר, כגון שמצאו ישן וניחא לו כאשר יגידו לו לחולה כי בא פלוני לראותו, עושה לו נחת רוח".

מבואר בדבריו חידוש, שיש תועלת בביקור חולים גם אם למעשה לא עסק בצרכיו או

1 דבר מצוי הוא שאנשים מנסים לקיים מצוות ביקור חולים, ולא מספיק חושבים על טובת החולה ו"נחת רוחו". כגון, שמכבידים עליו בביקור ממושך, או להיפך כשזמנם קצר נותנים לחולה הרגשה לא נעימה של חוסר זמן (בחושבם בטעות שחולים אינם כ"כ מבינים ומרגישים...). מביאים לחולה מתנה ממתקים שאסור לו לאכלם, שואלים שאלות מביכות או אומרים אמירות שלא במקום, וכדומה, וצריך תשומת לב לדברים אלו [מפי דודי ר' יעקב אריה כנרתי ז"ל, נלב"ע כ"ו שבט תשע"ב, אחר שהזדכך ביסורי המחלה].

דיבר עימו, אלא מעצם נחת הרוח שגרם לו. נראה שאין הרא"ש לומד זאת מביקור החולים אצל אברהם, שהרי שם הקב"ה נראה אליו ושאל בשלומו (רש"י בראשית יח, א), אלא אמר דבריו מסברא, שכן ידוע לנו שהמלבין שיניים לחברו טוב ממשקהו חלב (כתובות קיא, ב). וכבר כתב הרמב"ם (בספרו הנהגת הבריות, שער שני אות יט): "לספר לחולים סיפורים משמחים ירחיבו את נפשו ואת ליבו, ולחדש חידושים שיסיחו את דעתו, ויצחק עליהם וכל חבורתו. ויבחרו לשמשו ולעמוד לפניו מי שישמח בו". ולפי זה רבינו עקיבא איגר, שמפני סיבות שונות לא רצה או לא היה יכול לבקר חולים בעירו [כמבואר במאמר הנ"ל], שלח שליחיו לבקר את החולה, וברור שנגרמה נחת רוח עצומה לחולה כאשר באו לבקרו שליחיו של הגאון גדול הדור, שהוא בכבודו ובעצמו מתעניין בשלום החולה ופועל לטובתו. א"כ אין זה מצד גדרי "שלוחו כמותו", אלא כדי "להנאות את החולה בהתקרבות ובהבעת התעניינות במצבו" (מכתב מאלוהי ח"ד עמ' 296).

עמיחי כנרתי

★ ★ ★

הערות למאמר "מילה - מצוה שהיא ברית"

הרב אוהד פיקסלר דן במאמרו בממד ה"ברית"¹ שבמצות מילה, והראה שהברית שבמילה באה לידי ביטוי במספר עניינים. ויש להוסיף על דבריו: א. המחבר הזכיר את דברי הרב ויינברג זצ"ל בעל 'שרידי אש' בתשובתו בענין מילה בהרדמה. כדאי לצרף גם את דברי הרב ויינברג בתשובה אחרת (חלק ב סימן נג), ובה שני הסברים המבוססים על יסוד זה.

...מקשים על אברהם אבינו עליו השלום שקיים כל התורה, ולא קיים מצוות מילה עד שנצטווה. וידוע תירוץ העולם מטעם גדול המצווה ועושה וכו', ובכל המצוות אפשר היה לו לקיים קודם שנצטווה ואח"כ שנצטווה קיים שוב, מה שא"כ במילה אם יקיים בתור אינו מצווה לא יוכל לקיים בתור מצווה. ואני הפעוט מעודי הייתי תמה על המקשים: הרי מצות מילה ניתנה בתור ברית שכת עמו הקדוש ברוך הוא, כמ"ש והיתה בריתי בבשרכם, והיא אות קודש, ואיך אפשר היה לו לקיים מצוה זו קודם שנכרתה עמו ברית זאת? ולדעתי לא קיים אברהם אבינו מצוות מצה ומרור וכדומה, וקיים רק המצוות שלא ניתנו בתור אות וזכר למאורעות שאירעו אחרי כן. ובעל כורחך צ"ל שהלשון "קיים אברהם אבינו כל התורה כולה" אינו במשמע "כל" דווקא, שהרי א"א לומר, למשל, שקיים מצוות מחצית השקל או מחיית עמלק, וכדומה. ועוד נ"ל לומר, שלא יכול אברהם אבינו לקיים מצות מילה קודם שניתנה, שבאם היה מקיים אותה לא היתה יכולה להיעשות אח"כ "לאות ברית" בין הקדוש ברוך הוא ובינו, מכיון שכבר קיים אותה קודם שנכרתה הברית א"כ איננה עוד אות ברית, ועל ידי זה היה אברהם אבינו מבטל ח"ו רצונו של הקדוש ברוך הוא. ודו"ק.

1 המעיין' גל' 200 (טבת תשע"ב; נב, ב) עמ' 88 ואילך.

ב. גם מרן הגר"א שפירא עסק בענין הברית בדבריו על הרדמה במילה², אך חידש שעונש הכרת המוטל על המבטל את ברית המילה קשור דווקא לברית זו:

ולענ"ד, שלא רק שלא מצאנו שנהגו לסמם הבשר, ולכן יש ללמוד מסתמם של חז"ל שיש למול ע"י צער דוקא וגם בלי מקור לכך, אלא נראה שיש באמת יסוד עקרוני המונע מילה כזו. ידוע ומקובל שיש במילה מצוה של האב, ומצוה של הבן שיהא נימול ולא ערל. וכן יש הבדל גדול ביניהם, שמצוה שעל האב היא רק מצוה עשה בלבד; ואילו מצותו של הבן יש על זה חיוב כרת, וחיוב כרת על מילה רק על הבן נאמר ולא על האב. **..והנה דין כרת הוא לא בגלל המצוה דמילה, אלא על קיום הברית בינו לבין הקב"ה, והוא הוא בריתו של א"א.** וחיוב קיום הברית הוא דוקא על הבן עצמו, אבל האב אינו מיפר ברית. ויסוד זה נראה פשוט ומקובל. ועל כן נראה, שאם כי קיום המצוה של מילה יתכן לקיים גם כשחותך עור הערלה כשאינו מרגיש כלל, אבל קיום הברית של הנולד עם הקב"ה הוא רק כשמרגיש חיתוך הבשר והטפת דם הברית, ובלי זה אין כאן כלל מעשה של קיום הברית. ואם כי נעשה מעשה מצוה ואינו ערל, אבל ענין כריתת הברית, שהיא עיקרן של הציווי לאברהם אבינו, הוא לא קיים.

ג. לפי זה מתקבל על הדעת שגם מצות העשה השניה שיש בה כרת, קרבן פסח, תהיה קשורה לברית. הברית הראשונה נערכת בהיות הרך הנולד בן שמונת ימים; בברית זו החתומה בבשרנו אנו מסמנים עצמנו כעבדי המקום, ומרגע עומדו על דעתו, בהגיעו לגיל מצוות, מתחייב אדם מישאל להכריז מחדש על כך על ידי הבאת קרבן פסח. הקרבת קרבן פסח מדי שנה משמעותה חידוש הברית. כך תוסבר גם ההו"א המופיעה במכילתא דרבי ישמעאל פרשת בא, מסכתא דפסחא פרשה טו, שגר יקריב קרבן פסח מיד אחר התגיירותו:

וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה', שומע אני כיון שנתגייר יעשה פסח מיד, ת"ל והיה כאזרח הארץ, מה אזרח בארבעה עשר, אף גר בארבעה עשר.

כיון שקרבן פסח מהווה כריתת ברית עם הקב"ה, היינו חושבים שכאשר אדם מתגייר צריך הוא להביא מיד קרבן פסח, וצריך לימוד מיוחד כדי לדחות הו"א זו. כיוון מחשבה זה אינו מתאים לדברי הרב פיקסלר³ שמצות הציבור למול את מי שלא נימול ע"י אביו נובעת מענין הברית, שכן לציבור אין עונש כרת אם יימנע מלמול במקרה זה, ומשמע שאין כאן ענין של 'ברית'.

ד. אם אנו מזהים את ענין הברית עם הכניסה לקדושה וכו' כפי שהוזכר במאמר, כדאי לציין גם לדברי ערוה"ש סימן רסב סע' ח: "שבשארי מצות אין קפידא כל כך אם נאחר מעט, אף שבוודאי מצוה להקדים, אבל במילה שהוא חותם ברית קודש ובזה נכנס לקדושה יש קפידא גדולה שלא לאחרה. ולכן גם בברייתא לא תני הך דזריזין מקדימין

2 הובאו בנספח למאמר 'הרדמה במילה - היבטים רפואיים והלכתיים' מאת הרב פרופ' אברהם שטיינברג, קובץ 'שנה בשנה' תשס"א, עמ' 137 ואילך. [עיי' גם 'תחומין' כא עמ' 441-442].

3 וכ"כ הרמ"צ נריה בתחומין כרך יא עמ' 288.

רק למילה". וכ"כ בעל ערוה"ש גם בעניינה של ברכת להכניסו בבריתו של א"א בסי' רסה סע' ד-ח: "יש מהקדמונים ששאלו ברכה זו מה טיבה, והיכן מצינו שתי ברכות על מצוה אחת". ולאחר שהוא מזכיר מספר הסברים הוא כותב:

ולענ"ד היה נראה טעם אחר, משום דיש לשאול על ציווי התורה למול בן שמונת ימים, נהי דהחיוב הוא על האב - אבל מ"מ עיקר המצוה הוא בגוף התינוק, והרי התורה פטרה קטן מכל המצוות, ולמה הטילה תורה מצות מילה על גופו של קטן, ולא הטילה מצוה זו על זמן שיתחייב הוא בעצמו במצות מן י"ג שנה ואילך. אמנם הטעם הוא דאלמלי היתה מצוה זו כשארי מצוות, כלומר רק מצוה פרטית, ודאי היתה התורה גוזרת כן. אבל עיקר מצוה זו דע"י המצוה נכנס לקדושת כלל ישראל ונכנס תחת כנפי השכינה, וזה גזרה תורה דמיד כשנולד איש ישראל יכנס בברית הקדושה, וזה נקרא בריתו של אברהם אבינו... ולפי זה אני אומר דברכת להכניסו היא ברכה אחרת לגמרי, וזהו כאילו התינוק היה מברכה, והיינו שמקודם מברך על המילה כמו על כל המצוות, ואח"כ מברכין על מה שצויה הקדוש ברוך הוא להכניס ילד ישראל מיום שנולד תחת כנפי השכינה, ולא ככל המצוות שלא נצטווה האדם בה עד שנעשה גדול. ולא על עצם המילה מברכין ברכה זו, אלא שע"י מצוה זו נכנס נפש זה תחת כנפי השכינה, ונכנס בברית כלל ישראל, שזהו בריתו של אברהם אבינו שהקב"ה כרת עמו ברית זה. ולכן משיבין העולם כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה וכו', כלומר שעיקר ההכנסה תחת כנפי השכינה הוא תורה ומעשים טובים, לכן מברכין אותו שיגיע לכלל זה, ואגב אומרים לחופה ג"כ, וגם זהו מצוה.

ה. בסעיף א של המאמר נכתב: 'כמפורסם, תינוק שנולד בשבת נימול בשבת הבאה, למרות שיש במעשה המילה מלאכה. הרמב"ן בפירושו על התורה (בראשית יז, ד) מסביר: "ותהיה המילה אות ברית, והנה האות הזאת אות כשבת, ולכן ידחה אותו"... אולם לדעתי ניתן לפרש את כוונת הרמב"ן באופן שונה. בבראשית ט, יב מסביר הרמב"ן מהי אות ומהי ברית:

כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שניים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות, וכל הסכמה ברית. וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם, בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם לעבדו שכם אחד.

כוונתו באומרו 'ואחר כך צוה שישמור אברהם הברית הזאת, ותהיה המילה אות ברית' היא שהמילה מזכירה את הברית. אח"כ הוא מוסיף שהמילה דומה לשבת בהיותה אות, ולכן היא דוחה את השבת, ולא בגלל ענין הברית. גם בשמות יג, טז משווה הרמב"ן בין שבת למילה, ומוסיף גם את התפילין: 'והנה האות כאות המילה והשבת'. ובתפילין הרי לא נאמר 'ברית', משמע שענין האות הוא המשמעותי, כדברי הגמרא במנחות לו, ב:

ר' עקיבא אומר: יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים? ת"ל: והיה לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך, מי שצריכין אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות.

השוואה זו היא הבסיס לדברי הש"ך יורה דעה סימן רסה ס"ק כד: 'עוד נהגו שלא לחלוץ התפילין עד אחר המילה, משום שהתפילין הם אות והמילה ג"כ אות'. גם כאן הדגש על 'אות' ולא על 'ברית', שאינה קיימת בתפילין.
ו. נחלקו הראשונים האם בני קטורה חייבים במילה לדורות. לדעת הרמב"ם (מלכים י, ח) המחייבים ישנה אפשרות להבין שמילה אין ענינה ברית, או שבני קטורה מחוייבים במצות המילה בלי שלגביהם זו תהיה ברית עם ה'.⁴ כעין זה כתב בעל שרידי אש (חלק ב סימן סה עמוד תקכז):

ועומד אני בתמיהה על הגמ' בעבודה זרה כז, א, שמקשה מצמורה למ"ד אשה פסולה; והרי גם למ"ד כשרה קשה, הרי היתה גויה? וקשה לומר שנתגיירה - הרי קודם מתן תורה לא שייך גירות. ואולי היתה מבני קטורה. אבל מ"מ קשה, שלענין זה לא שייך להוציא בני קטורה מכלל גוים, שגם הם אינם בני ברית.

אך קיים קושי לומר שהברית שנצטוו בה בני קטורה אינה אלא מצוה בעלמא, שכן הם נצטוו בה עם אברהם, ודווקא שם מודגש ענין הברית, שלא כבפרשת תזריע. אפשרות אחת היא, לומר שחיובנו במצוה ובברית הוא מכח מעמד הר סיני ולא מכח הציווי לאברהם, כמש"כ הרמב"ם בפהמ"ש חולין פ"ז, ובזה נתקבע ענין בריתו של אברהם רק עבור ישראל, כדברי בית הלוי בראשית פרק יז "דבני קטורה הגם דחייבים במילה מ"מ בהם אין המילה להתקדש על ידה כלל, דלא מבעי למ"ד ביבמות דלא ניתנה פריעה לאברהם אבינו, אלא אפילו אם ניתנה ונתחייבו - גם אז מ"מ שתהיה לאות ברית בודאי לא ניתנה רק לישראל, וכמו שאמר הכתוב ואתנה בריתי ביני וביניכם לשון עתיד וקאי על זמן מתן תורה".
אפשרות שניה, להסביר שמהותה של הברית כענין מיוחד התחדשה רק בזמן יהושע, כשנוסף חיוב הפריעה, ולכן בני קטורה אינם בכלל זה. הדברים מתאימים לדברי השאגת אריה בסימן מט:

"ל דאע"ג דבני קטורה חייבין במילה היינו למול דוקא, אבל לא לפרוע, שהרי לא ניתנה פריעה לאברהם אבינו כדאמר בפרק הערל, ופריעת מילה בהלכה למשה מסיני נאמרה כמ"ש התוספות שם. הילכך דוקא לישראל נאמרה ולא לבני קטורה.

וכך כותב הרב שטרנבוך ב'תשובות והנהגות' (ח"ג סי' רח"צ)

מקודם מתן תורה עיקר הברית דמצות מילה היה להסיר הערלה, ובזה נתחייבו גם בני קטורה. אבל לאחר מתן תורה, שנתקדשו ישראל, ונוספה אז מצות פריעה, שלא מספיקה כריתת הערלה רק צריך גילוי העטרה לאות ברית, בזה רק בישראל חייבין, ושונה הברית של בני ישמעאל שאינו לקדושה רק להסרת הערלה, ולנו צאצאי אברהם נחתם באות ברית קודש עם פריעה.

ז. כדאי להזכיר שחוץ מהמצוה והברית יש גדר נוסף במילה: "תינוק שמת קודם שיגיע להיות בן שמונה מלין אותו על קברו בצור או בקנה, ולא מפני שהוא חובה אלא כדי

4 עי' בדברי הרב נריה בתחומין יא עמ' 277.

להסיר חרפתו ממנו" (לבוש יורה דעה סימן רסג סעיף ה), ובלשון ערוך השולחן (סי' רסג סעי' יז): **"להסיר הערלה המאוסה"**. אמנם דעתם שונה מדעת הבאר שבע על סנהדרין קי, ב, שעל דברי הגמרא 'קטן מאימתי בא לעולם הבא? רב נחמן בר יצחק אמר: משעה שנימול', כתב וז"ל: 'ומפני זה תינוק שמת קודם שיגיע להיות בן ח' מלין אותו על קברו'; משמע שלדעתו תינוק שאינו מהול אינו בן עוה"ב, ואין פה ענין של מאיסות דווקא.

ח. אחר כל זה, קשה להבין פשר דברי חז"ל שעל פיהם פירש רש"י את הפסוק (בראשית מא, נה) ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו: "לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו, וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו, אמר להם למה לא צברתם בר, והלא הכריז לכם ששני הרעב באים, אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה, אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו, הרי גזר על התבואה והרקיבה, מה אם יגזור עלינו ונמות"; אם לא נפרש כפירוש "יפה תואר" על בראשית רבה (צ, ו) שמדובר על "דרך מליצה, שכפאן להסיר מעליהם התאוה", מה טעם במילה זו שאין בה לא מצוה ולא ברית? הרב כשר ב'תורה שלמה' (בראשית פרק מא אות קלח) העלה אפשרות שמדובר במילת המצרים שהיו בני קטורה בלבד, ויש בזה דוחק כמובן. הרבי מלובביץ' (ספר 'שערי מילה' עמוד נ) מבאר שעקב שליטת יוסף במצרים הרי הם כ"ליד ביתו ומקנת כספו" הצריכים לימול; אולם הכלי יקר (שם) כתב: "שהמילה תיקון האבר שלא ירבה במשגל, והמצרים היו שטופים זימה על כן היו צריכין תיקון זה בשנת הרעב". למדנו מכאן שמיעוט התאוה אינו רק טעם למצוה, אלא גם ענין בפני עצמו אף ללא המצוה, וצ"ב.

[ושמא יובן הדבר לאור דברי המהר"ל בגור אריה שם. ניסוח השאלה בתחילת דבריו היא: "למה אמר להם שימולו, והלא אין מכריחים את הגוי להתגייר"? הוא מעלה אפשרות: "כי המילה הוא הברית, ותרגום ברית 'קיימא', ומי שאין לו הקיום הזה שאין לו המילה נרקבה לו התבואה". אמור מעתה, לא מדובר במילת גוים אלא בגיור. אך בתשובה נראה שהמהר"ל חוזר בו מהנחה זו, כפי שפירש הרב הרטמן במהדורת מכון ירושלים.]

אוריאל בנר

★ ★ ★

עוד על הרב קוק, הרב מטברג והשפה העברית

במאמרי 'ראש ישיבת 'מרכז הרב' הנעלם'¹ תיארתי את ניסיונו היחיד של הרב קוק להזמין תלמיד חכם שאינו מותלמידיו כדי שיכהן כראש ישיבת 'מרכז הרב'. ניסיון זה נגדע באיבו בעקבות פטירתו הפתאומית של הרב מטברג בטרם חלוף שנה לכהונתו, ואחריו לא ניסה עוד הרב קוק למנות לישיבתו תלמיד חכם מן החוץ. אני מבקש לעמוד כאן על אחד ההבדלים העקרוניים בין תפיסתו של הרב קוק לתפיסתו של הרב בורשטיין, הבדל שיתכן שיבהיר מדוע הגיע הרב קוק למסקנה שדווקא תלמיד חכם האמון על

1 'המעין' טבת תשע"א (נא, ב) עמ' 96-104. ראה גם תגובות והשלמות למאמר בגיליון 'המעין' שלאחריו, ניסן תשע"א (נא, ג) עמ' 85-91.

שיטותיו שלו יוכל להנהיג את ישיבת 'מרכז הרב'; אינני חושב שסיבה זו עומדת בפני עצמה, אך נראה שיש בה משום 'חזי לאיצטרופי'.

כששהה הרב בורשטיין ('הטברג') בבוגורודסק הסמוכה למוסקבה, הציעו לו העשירים הלל זלטופולסקי וזליג פרסיץ לעמוד בראש ישיבה שהשיעורים בה יועברו בעברית בלבד. הרב בורשטיין הסכים לתנאי זה, נאמן להשקפתו שיש מקום להתאים את 'עטיפת' הלימוד לרוח הדור. השקפה זו באה לידי ביטוי גם בנאומו למנהיגי היהדות החרדית במוסקבה, בייסוד אגודת 'מסורת וחרות' ו"ד בתמוז תרע"ז: "היהדות דומה לרחיים של רוח; הבניין עומד תמיד על מקום אחד, אבל את הכנפיים צריכים להעביר מקצה לקצה להטותם לצד הרוח, ואם לא - אין קמח. התורה לא תשתנה, אבל את החיצוניות עלינו להתאים עם הרוח השולט, עם החיים".

כאחראית בפועל על תפקוד הישיבה מונתה שושנה פרסיץ, בתו של זלטופולסקי וכלתו של פרסיץ. הישיבה התפרסמה בכל רוסיה, ונהרו אליה תלמידים בעלי כשרון². הכל התנהל למישרין, אך ביום חורפי אחד, כשרק תלמידים מעטים הגיעו לישיבה מחמת הקור העז, נעתר הרב בורשטיין לבקשת אחד התלמידים להעביר את השיעור ביידיש, שהייתה שפת האם של התלמידים. "אחר השיעור הלך אחד השומעים ומסר לה [לשושנה פרסיץ]... שהרב בורשטיין מעל בהבטחתו ומרצה את שיעוריו באידיש. וכששמעה את העובדה הזאת, לא שאלה כלום על פרטי הדבר, רק נתרגשה מאד, ובעוד הטלפון בידה נפלה לארץ ונתעלפה"³.

סביר להניח שגם כשעבר הרב בורשטיין ללמוד בישיבת 'מרכז הרב' הוא קיבל על עצמו ללמד בעברית שהייתה שפת הדיבור בכל 'הישוב החדש', בהתאם לחזונו של הרב קוק להקים ישיבה שאליה יגיעו מכל קצות הארץ, שבה ראוי ללמד רק בלשון הקודש; מסופר כי "כאשר תלמיד חדש בישיבת 'מרכז הרב' היה פונה אל הרב [קוק] ומתחיל לדבר עמו אידיש - היה הרב מפסיקו ואומר לו בבת שחוק: 'בשיחה ראשונה זו הנך עוד בחזקת אורח, לכן איני מקפיד שפנית אלי באידיש. אך מעתה אני מבקש ממך שתדבר עמי אך ורק בלשון הקודש'"⁴.

אך גם בישיבת 'מרכז הרב' קרה שהרב בורשטיין השמיע חלק מדבריו ביידיש; כפי שסיפר מי שהיה לימים ראש ישיבת 'מרכז הרב', הרב אברהם שפירא: "הגאון מטברג אמר שיעור בישיבת מרכז הרב בעברית, ובאמצע השיעור אמר: את הסברא הבאה אני חייב לומר ביידיש"⁵. אפשר להניח שהשימוש החלקי ביידיש בשיעורי הרב מטברג לא היה לשביעות רצונו של הרב קוק.

- 2 יהדות ליטא ח"ג, ד' ליפץ ועוד - עורכים, ת"א תשכ"ז, עמ' 32 בערכו.
- 3 ניסן וואקסמאן (המסתמך גם על ספר הזכרון לר"ל גרויברט, עמ' 107), תלפיות ו (חברות א-ב), ניו יורק תשי"ג, עמ' 19 בהערה (הובא במאמר 'ראש ישיבת מרכז הרב הנעלם' הנ"ל, הערה 7 ולידה).
- 4 שמחה רז, מלאכים כבני אדם, ירושלים 1993, עמ' 11.
- 5 שיח איש, יהונתן אביב, ירושלים תשע"ב, עמ' קט. ייתכן שהרב שפירא היה עד לסיפור זה, אף שבאותה תקופה טרם החל את לימודיו בישיבת 'מרכז הרב'.

שנים ספורות קודם להקמת הישיבה בבגורודסק, פנה הרב קוק למממן הישיבה שם – זלמן פרסיץ, בבקשה לסייע לו כלכלית בהרחבת ישיבתו ביפו.⁶ ישיבה זו נוסדה על ידי הרב קוק כשנה לאחר שעלה ארצה,⁷ ולאחר כמה שנים התייצבה,⁸ ולמגידי שיעור התמנו הרב צבי פסח פרנק,⁹ הרב זלמן שך והרב שם טוב גפן¹⁰. הרב קוק עצמו לימד הלכה. רי"ל מימון מספר כי באביב תרס"ח, כשנפגש לראשונה עם הרב קוק ביפו, ראהו מתכוון לשיעור בישיבה בסוגיה במסכת חולין¹¹. בהמשך סופחה הישיבה כחטיבה עליונה לת"ת 'שערי תורה' שכבר הוקם מספר שנים קודם. ע"פ אגרותיו הרבות בנושא¹², ניתן לראות שהתקוות שתלה הרב קוק בישיבת 'מרכז הרב' התעוררו כבר ביחס לישיבה ביפו¹³. בפועל הישיבה היתה קטנה מאוד; בשנת תרע"א מספר הרב קוק כי "הולכים אלה המעטים, שהם כעשרה כעת, ומתפתחים..."¹⁴.

הרב קוק הדגיש מספר פעמים באגרות שעסקו בישיבה שהקים ביפו את החשיבות שבלימוד בעברית. כשהוא משווה בין מצב החינוך בארץ לבין מערכת החינוך שהוקמה על ידו ביפו הוא נותן דגש על ההבדל בשפת הלימוד – בעברית או בז'רגון, כלומר יידיש: "בכל בתי הלימוד הישנים לבני אשכנז באה"ק שולטת שיטת התרגום לז'רגון... ניצוץ אור לטובה התחיל להאיר פה... ויסדו חדר, שהשפה השולטת בו היא עברית במבטא האשכנזי"¹⁵.

אין לראות בהקפדה על הדיבור בעברית רק סממן חיצוני-טכני של ישיבה לארץ, שכן בעשרות האגרות שכתב הרב קוק בנושא הישיבה הוא חוזר ומדגיש את רצונו לייחודיותה של הישיבה ביחס לישיבות ביישוב הישן בירושלים. כך, למשל, במכתב לרב טשרנוביץ מאודסה, שדן ביסוד הישיבה ביפו¹⁶:

בכלל זה נכנס ג"כ הדבור העברי. כמובן אני משתדל שהכל יהיה נלמד ונדבר בשפתנו במכווננו, ולא לבד משום שלא נהיה לצחוק, כמו שהבליט כת"ר, אלא

- 6 אגרות הראיה ח"ב, אגרת שנ, ירושלים תשס"ב, עמ' יד-טו.
- 7 באותו זמן פורסמה מודעה על הקמת ישיבה ביפו. הרב מ"צ נריה, חיי הראי"ה, ב"ב תשנ"ג, עמ' רעג. על הקמת ישיבה נוספת ביפו על ידי הרב קוק וזרח ברנט, ראה שם עמ' רעו-ז.
- 8 בשנתיים שלאחר מכן נראה שהישיבה טרם עמדה על תילה, ראה, למשל, אגרות א, אגרת קמו, עמ' קפד-קצ.
- 9 חיי הראי"ה, עמ' רעד.
- 10 אגרות ח"א, אגרת רעז, עמ' שיד ובהערת העורך.
- 11 שרי המאה ו, ירושלים תשנ"א, עמ' 281.
- 12 ראה, למשל, אגרות מד, נב, נט, צז-קג, קז, קי-קיב, קיד, קיח, קיט, קכה, קכט, קלז, קמד, קמו, קמט, רח, רמ, רעב, רעז, רעה, שכה, שכח, שמט, שנ (ראה לעיל, הערה 6 ולידה), תכז. בבקשת עזרה כלכלית למוסדות 'שערי תורה', שכתב הרב קוק בשנת תרפ"ח – תקופה שבה כבר ישיבת 'מרכז הרב' עומדת על תילה – זוכר הרב קוק למוסדות חסד נעורים: "מרגלית יקרה יש לנו בעיה"ק יפו ת"ו... שם... הונח יסוד מוסד לתורת אמת" (חיי הראי"ה, עמ' רעג בהערה).
- 14 אגרות ח"ב, אגרת שמט, עמ' יד. ההדגשה לא במקור. סביר להניח כי העיגול בדברי הרב קוק 'כעשרה' הוא עיגול כלפי מטה, ראה ליקוטי הראי"ה ח"א, כפר הרא"ה, עמ' 449.
- 15 אגרות ח"א, אגרת צח, עמ' קטו-קיט.
- 16 אגרות הראי"ה ח"א, אגרת שכה, ירושלים תשס"ב, עמ' שסג-ד. ראה הערת עורך שם.

משום שאותה הנשמה הלאומית בעצמה, המכה גלים בלב כל טובי עמנו, היא מפעמת - ועוד ביתר שאת - בלבבות בנייתורה טהורילב, שעל דגלם הננו שואפים להימנות, והיא מכרחת אותנו להחיות את שפתנו יחד עם תחית עמנו וארצנו. בכל זאת איני יכול עדיין למלא את כל חפצי בזה, ביחוד בשעור הגפ"ת שאומר המורה של עכשיו, שעם כל מה שהוא ת"ח מובהק ומעמיק חשוב בהלכה, לא יוכל לבטא את הגיונותיו בשום אופן בלי עזרת הז'רגון, לדאבון לבבי. ואנכי איני חפץ בשו"א להונות את כת"ר ולא את שום אדם מהמתנדבים, ע"כ הנני מודיעם שלעת עתה נאמר השעור הגפ"ת בסיוע הז'רגון¹⁷, אבל קוה אקוה שיוטב המצב גם בזה. וכבר היה לי זה הנסיון ב"תחכמוני" פה, שבתחילה סירב המורה של הכת הגדולה לגפ"ת, שהוא ג"כ ת"ח מעמיק, מלקבוע את שעורו בעברית, מפני היראה שלא יוכל לבטא את המובן כראוי ביחוד בעניינים העמוקים, והנחתיו על הרגלו. אלא שלא חדלתי מלעורר שאנו צריכים לשאוף לתחיית השפה בחוג התורה, כמו שהיא הולכת וחיה ב"ה בחוג החיים החילוניים. ועתה ע"פ השפעה זו, והשפעת החוג של שארי הלימודים כולם, בקודש ובחול, ואפילו הגמרא הפשוטה, שהיה הכל בתחילה כבר נלמד ע"פ הפרוגרמה של תביעתי בשפתנו, התחיל המורה הנ"ל מעצמו ללמוד הכל עברית¹⁸, וב"ה הדבר הולך ומצליח, והתלמידים רואים סימן ברכה גם בעומקה של הלכה בשפה ברורה וחיה שלנו, לחדוות לבבנו. ברוך שומר הברית והחסד לעמו, אשר זיכנו לראות ככה בצמיחת קרן ישועתנו על אדמת קדשנו. וכן אקוה שיפותח הדבר גם בשיעור זה של הישיבה, ביחוד נקוה לפתוח זה כשיזדמנו לנו איזה תלמידים ספרדים, שזהו הכח היותר מכריח לדבר דוקא עברית. וב"ה שצרכי החיים עצמם גם הם מניעים את כח תחיתנו הרוחנית לכל צדדיה...

כלומר, חלק מהייחודיות של הישיבה שקיווה הרב קוק להקים, היה הלימוד בשפה העברית. באגרת אחרת הרב קוק מסביר מדוע כה חשוב לו הלימוד בשפה העברית: "נשגיר בפייהם את השפה הקדושה שהיא נותנת כבוד ועז לישראל בארץ ישראל, נוסף על צד הקודש והמצוה שיש בה"¹⁹...

שנים מאוחר יותר, כשהרב קוק כיהן כבר כראש ישיבת 'מרכז הרב', אירעה אפיזודה דומה במקצת לרב קוק עצמו. בעוד שבישיבתו הקפיד הרב קוק על לימוד בעברית בלבד, בשיעור שהעביר לבעלי-בתים מדי בוקר לאחר תפילת שחרית²⁰ סבר הרב קוק שאין צורך

- 17 ייתכן שכאן מרמז הרב קוק לברייתות במגילה יח, א: "קראה גיפטיה..."
- 18 ראה גם אגרות ח"א, אגרת קמז, עמ' קצ: "בעיה"ק יפו כבר נמצא בית ספר אחד אשר מטרתו מתאימה היא לחפץ כבודם, והוא בית-ספר "תחכמוני", שחברו בו תורה וחכמה, והשלטת השפה העברית בתור שפת לימודים". ראה עוד בסוף אגרת מד, שם עמ' נג.
- 19 אגרות ח"ב, אגרת תכז, עמ' עט. ראה שבחי הראיה, חיים ליפשיץ, ירושלים תשנ"ה, עמ' קב-קג. על יחסו לשפה העברית, ראה גם רי"ל מימון, שם, עמ' 249. על יחסו של הרב קוק לדיון שהתרחש בארץ בשנת תרע"ד, האם ייתכן ללמוד מקצועות כלליים ברמה גבוהה בעברית, דיון שהתפתח עם הקמת הטכניון בחיפה, ראה אגרות ח"ב, אגרת תרעב, עמ' רפא.
- 20 "הרב היה מלמד אחרי התפילה שיעור בפרק משניות, בפני הבעלי-בתים שהיו קבועים ב'מנין' שלו... הגרא"ז מלצר ז"ל... בא אל הרב בשעה מוקדמת ואמרו לו שהרב עודנו מתעכב בבית מדרשו בשיעור המשניות שלו" (לקוטי הראיה"ה [ח"א], הרב מ"צ נריה, כפר הראיה תשנ"א, עמ' 57. ההדגשה במקור). ראה גם: "הרב לימד בפני מנין הבעלי-בתים, את

להקפיד על כך, בעיקר מפני שייתכן שלימוד בשפה שהם אינם בקיאים בה כל־כך ירחיק אותם מלימוד זה:

באותם הימים, לפני חמישים שנה, היה השיעור ניתן להם בשפה המדוברת, באידיש... ומרן אבא מורי זצ"ל [=הרב 'הנזיר'] היה נוהג להשתתף בשיעור. אכן, אירע הדבר, שלמרות כל רצונו... לא יכול היה לעמוד בשמיעת הסברים באידיש, שהיתה קשה למשמע אוזניו... ויבואו תלמידי הרב ויספרו לרבם... בענין העדרו של אבא זצ"ל מן השיעור. באותו יום עמדו ללמוד בבית מדרשו של הרב את המשנה הידועה במסכת פאה: 'אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אמור לבוז, לזה שומעים שאמר כהלכה' (פ"ד ה"א)... פתח מרן הרב זצ"ל את שיעורו, ואמר: רבותי, תשעים ותשעה אומרים ללמוד באידיש, ואחד יחיד ומיוחד (הוא מרן אבא זצ"ל) אומר: ללמוד בלשון הקודש, שומעים לו - צריכים לשמוע לזה האחד שאמר כהלכה. מיד המשיך הרב זצ"ל, והרצה הסבריו על טהרת לשון הקודש. משפסק הרב את פסוקו - נשתתקו הויכוחים. מאותו יום הפך השיעור במשניות, לשיעור קבוע, שניתן עם הסבריו בלשון הקודש²¹.

הקפדתו של הרב קוק זצ"ל על השימוש בשפה העברית מדגישה שוב את ייחודיותו בנוף הרבני של אותם ימים, ואת הקושי של זרמים מסוימים לקבל את תפיסותיה של אותה נשמה רחבה ומקיפה.

שמריה גרשוני

פרק המשניות הקבוע אחר התפילה" (הנ"ל, שם עמ' 428), וכן: "...פרק המשניות שלימד במהירות בוקר בוקר אחרי התפילה, בפני הבעלי־בתיים שהתפללו בבית מדרשו" (שם). גם הרב צבי יהודה מספר כי בן יהודה "פעם ביקר בבית הרב ושמעו מדבר באידיש בפני חבורה של זקנים שומעי לקחו" (בעלי תשובה במחיצתו של הרב קוק זצ"ל, י' אדלשטיין, הצפה, ה תשרי תשכ"ו. מובא גם ב'במערכה הציבורית - מתוך העתונות' [נ' ברמסון - עורך], עמ' מ). 21 מזכרונות הרב איש"י כהן על אביו, 'במעלות קדושים ונזירים', נזיר אחיו ח"ג, ירושלים תשל"ח, עמ' ב-ג.

★ ★ ★

השמטת פירוש 'לאיש חסידך'

בפרשת וזאת הברכה כתוב (דברים לג, ח): וּלְלוֹי אָמַר תִּמְיֵד וְאוֹרִיד לְאִישׁ חֲסִידְךָ, אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמִסָּה תְּרִיבָהּ עַל מִי מְרִיבָהּ. וכתב על זה הנצי"ב זצ"ל בפירושו 'העמק דבר', באמצע דבריו: "ואמר לאיש חסידך בלשון רבים, כמו בשר חסידך (תהילים עט, ב), ולא אמר לאיש חסידך בשו"א, כמו לא תתן חסידך [בשו"א לשון יחיד; אבל במסורה הוא עם יו"ד! אג"ס]... אלא בשביל שיש חסיד בזה הפרט ולא בזה, ע"כ אמר דמְלוֹי יצאו שני אופני החסידות, והוא א"כ איש חסידך [בלשון רבים] וביאר שני אופני החסידות"..." עכ"ל. לפני שנים רבות נזדמן לי לשטוח טלפונית בפני אחד מצאצאי הנצי"ב, הג"ר צבי שפירא זצ"ל, את תמיהתי על דברי זקנו הנצי"ב הללו. וכך אמרתי לו: 'הרי חסידך בפסוקנו אינו לשון רבים, כי הוא חסר יו"ד אחרי הדל"ת, והסגול באה כי טעמו אתנחתא שדינו כסוף פסוק!'

שתיקה השתררה בקו הטלפון, ופתאום בקול רועם, הלום-תדהמה והשתוממות, שאלני הרב שפירא: "מי אתה? מי שלח אותך אלי? מהיכן לקחת את דבריך?". הופתעתי מאוד משאלתו, ולא הבנתי את תגובתו הנסערת. לאחר כמה חילופי דברים הסביר לי שזכיתי ושאלתי הפשוטה והתמימה היוותה פשר ופתרון לתעלומה של משפט מסתורי שמצאו בפיתקה אחת בין כתבי הנצי"ב.

וכה סיפר לי הרב שפירא: חומשי "העמק דבר" יצאו לאור עוד בחיי חיותו של זקני הנצי"ב זצ"ל, והוא העלה ברשימותיו הגהות השלמות ותיקונים לחיבורו, ובמהדורות מאוחרות נדפסו התיקונים מכתב יד קודשו בסוף הספר. זה עתה גמרתי להדיר מחדש את "העמק דבר", ושילבתי את כל הגהותיו ותיקוניו של הנצי"ב בתוך הפירוש; אולם פיתקה אחת שנמצאה בין ההערות על ספר דברים לא ידעתי להולמה, וזה לשונה: "חסר יו"ד במקרא, וצריך להשמיט ולתקן". **במשך דורות חיפשו בני המשפחה** בעשרות אלפי המילים שכתב הנצי"ב איה מקומו של 'חסר היו"ד', וגם אני כבר התייאשתי מלמוצאו, ובימים אלו צריך הספר לרדת לדפוס ללא תיקון זה. אך בשאלתך זו, שבמלת 'חסידך' בפסוקנו חסר היו"ד של רבים, מובן הדבר, וממילא צריך להשמיט את כל הפירוש שבנוי על לשון רבים. והנה, כשצלצלת אלי נבהלתי, חשבתי ששליח הינך מזקני הנצי"ב אלי מעולמות אחרים... ע"כ תורף דברי הרב שפירא.

אחרי זמן סיפר הרב שפירא ז"ל את כל הנ"ל לש"ב הגאון רבי יצחק ישעיה ווייס שליט"א, וציין בהתרגשות שזכה וברגע האחרון לפני ההדפסה הודיעו לו את פשר הפתק, כדי שיוזכה להוציא את הספר באופן מושלם, על כל תיקוניו. ואכן, במהדורת חומש העמק דבר המתקנת, שנדפסה על ידי נכדי המחבר כעבור זמן קצר (מהדורת ישיבת וולאזין), **השמיטו את כל הפירוש הזה.**

אברהם מאיר גלנצר

★ ★ ★

'למצוא דרך להתיר במידת האפשר'

ב'המעין' גל' 199 (תשרי תשע"ב; נב, א) עמ' 70-71 כתב הרב משה פרץ שליט"א דברים בענין נטיית לבו של הפוסק כגורם בפסק ההלכה. הוא הציג מגוון של דעות פוסקים חשובים שבמודע לא פנו אל פסיקת ההלכה באופן 'אובייקטיבי', ונתנו משקל מכריע לדעתם הראשונה או לנטיית לבם.

והנה, בספר 'דרך עץ החיים' (חיי ונהגותיו של הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל) כרך ב עמ' 408 מובאת שם פסקה בזו הלשון:

בעת שמחה של מצוה בה השתתף רבנו, הוא סיפר כי בשנת השמיטה הגיע מכתב מרבי חיים ברלין מירושלים אל רבי חיים סולוביצ'יק לבריסק, בו כתב רבי חיים ברלין על אודות שנת השמיטה שהמצב בארץ ישראל הינו קשה, ואולי אפשר להתאמץ לחפש ולמצוא היתר [לעבד את הקרקע] עקב שעת הדחק בו נמצאים יהודי ארץ ישראל. משקיבל רבה של בריסק את המכתב אמר: 'מי אומר שצריך למצוא דרך להתיר, אולי יש לחפש את צדדי האיסור? יש להשתדל ולהתאמץ ולמצוא את הדין, למצוא מה היא ההלכה!'

אבל דעתי בנושא זה, הוסיף רבנו [=רא"ז מלצר] ואמר, שבאמת יש להשתדל לעשות כל מאמץ ולמצוא דרך להתיר במידת האפשר. וגמרא מפורשת היא (ברכות ד, א): 'כך אמר דוד לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, לא חסיד אני? שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם, ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא **כדי לטהר אשה לבעלה**'. נאמר 'כדי לטהר', משמע שטרחה והשתדלות מרובה צריכה להיות כדי למצוא דרך לטהר; על מנת לטמא לא צריך היה דוד לטרוח בכל הטרחה הזאת, אשר לכאורה אף אינה לפי כבודו של המלך. והוסיף רבנו וציין שהביטוי 'חסיד' שנאמר כאן הינו מלשון 'חסד'.

וכמובן שלא מדובר דווקא על הלכות שמיטה או טהרת המשפחה...

שאול בר אילן

★ ★ ★

עוד על הצנע לכת מול פרסומי ניסא¹

במאמרו המאלף מעמיד הרב יהודה שביב את העיקרון של 'הצנע לכת' מול העיקרון של 'פרסומי ניסא', כשהוא רואה איזושהי סתירה ביניהם. לאחר שהוא מוכיח שמצות הדלקת נרות חנוכה "עומדת כל כולה בסימן הפומבי והפרסום" הוא שואל "ואיה הצנעת הלכת?"

לפני שנתחיל את החיפוש אחר הפיתרון ננסה להבין יותר את הבעיה. לא לגמרי ברור אם הכוונה של המחבר היא שעצם העיקרון של פרסומי ניסא עומד בסתירה למצוה של הצנע לכת, או שרק הצורה הקיצונית ביותר, שנשקפת במצות הדלקת נרות חנוכה, ששם המרכיב השולט על כל ההיבטים של קיום המצוה הוא פרסומי ניסא, רק הוא סותר את עיקרון הצנע לכת. ברור שהעניין של פרסומי ניסא נמצא גם במצוות אחרות². למשל, כל המצוה של סיפור יציאת מצרים עם עריכת "הסדר" מבוססת על העיקרון של פרסומי ניסא, וכמו כן כל ההלכות של ברכת הגומל וקרבת תודה הוא שחייבים להודות לה' בפומבי, לשדר החוצה ולהשמיע לאחרים - "נגדה נא לכל עמו"...

מהו הפסול שמצות 'הצנע לכת' באה למנוע? כשבדקים את הדוגמאות ל'הצנע לכת' שמביא המחבר מתברר שבכולם (תפילה, הכנסת כלה והוצאת המת) מעשה המצוה עצמו הוא ברור, אם בינו למקום ואם בינו לחברו; אבל דרך עשיית המצוה, אם ברב או במעט, אם בדרך זו או אחרת, אם בצניעות או בחשיפה לציבור, זה תלוי בדעתו של כל אדם, ועל דברים כאלו אמר הנביא: "הצנע לכת עם אלוקיך", בחר לך דרך המתרכזת בעיקר המצוה ולא בדברים שיכולים להיראות כהתהדרות וכיוהרא וכפרסום עצמי. אבל במצבים שברור כחמה שהנושא של הפרסום הוא חסדי ה' עם היחיד או הציבור,

1 תגובה על מאמרו של הרב יהודה שביב ב'המעין' הקודם (גל' 200 [טבת תשע"ב; נב, ב]) עמ' 51 ואילך.

2 גם הרב שביב הזכיר שיש עניין של פרסומי ניסא גם בקריאת המגילה בפורים.

במקרים אלו כל המרבה לספר ולפרסם הרי זה משובח, ולא שייך כלל עניין של "הצנע לכת".

כל זה נוגע לעיקרון הכללי של פרסומי ניסא. אבל עדיין נשארה הקושיא, למה בכל זאת העיקרון של פרסומי ניסא ממלא תפקיד כל כך דומיננטי דווקא בחנוכה? ונראה שיש מקום להציג תשובה פשוטה המבוססת על הבנת ההיסטוריה. החג מדרבנן ששמו חנוכה, שביחד עם פורים הוא החג היחיד שנותר לנו מתקופת בית שני, הוא גם החג היחיד שהאירוע שאותו חוגגים וזוכרים ארע בזמן שהיה קרע ופילוג בתוך העם. ידוע שהמלחמה של החשמונאים לא הייתה רק כנגד מלכות יון - אלא גם כנגד היהודים המתיוונים, יהודים ממשפחות עילית בירושלים שרצו להכניס אלילי יוון למקדש, ולצרף דת יהודית פלורליסטית עם התרבות ההלניסטית כדרך חיים חדשה ומתקדמת ליהודים, ח"ו; הם ה"טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך" של תפילת "על הניסים". הניצחון של החשמונאים הכריע לפי שעה את המערכה במובן הפוליטי והצבאי, אבל המאבק הפנים-יהודי האידיאולוגי עדיין לא נגמר. לכן כל חסידי ומעריכי החשמונאים שחגגו את הניצחון על ידי נרות חנוכה נצטוו להפנות את הנרות החוצה, כדי לפרסם את הנס ליהודים ברחוב ובשוק, בעיקר לאלו שעדיין היו תחת השפעה של המתיוונים ולא קיבלו עליהם מצוות. במצוות אחרות ה'פרסומי ניסא' מיועד לבני משפחה עצמם (כמו בפסח) או לאומות העולם (כמו בשבת); רק בחנוכה פרסומי ניסא מיועד לחלק של העם שתמד במתיוונים.

בסופו של יום הפרושים גברו על הצדוקים, שומרי התורה גברו, והחכמים המשיכו לנהל את החיים הרוחניים של העם, "ופורקן כיום הזה".

שמעון אליעזר הלוי ספירו

★ ★ ★

עוד בענין גרות בלי קבלת מצוות*

א. הרב אליעזר וייל מודה בעובדה שרק מעט מתגיירים מגיעים לשלב של קיום מצוות מלא (דבריו ב'המעין' גל' תשרי תש"ע [נ, א] עמ' 56, וכן בתגובתו גל' 199, תשרי תשע"ב [נב, א] עמ' 70), ובכל זאת הוא טוען שאין קבלת המצוות שלהם מן השפה ולחוץ, כי לדעתו קבלת מצוות אינה חייבת להיות קבלה לקיים את כל המצוות בפועל. על כך אפשר להשיב לו בדבריו של הרב דוד סתיו, שנאמרו מעט אחרי הדברים שציטטתי ממנו בגיליון 199 (עמ' 66): "אם דיין אין בו פקחות, ו-70% 80% של הגרים 'עובדים' עליו - אז אחד מהשנים: או שהוא לא ראוי להיות דיין, או שבאמת הוא מרמה - ואז החרדים צודקים..."

ב. הרב ישראל רוזן, מייסד מערך הגיור, כותב שהנהיג קבלת מצוות בזה"ל: "אני מקבל על עצמי לשמור ולקיים את כל מצוות התורה, ואת כל המצוות שתקנו חכמים, ואת כל

* מענה לתגובת הרב אליעזר וייל על דבריו בגל' 199 של 'המעין' (תשרי תשע"ב [נב, א], עמ' 70).

המנהגים הטובים של עם ישראל, ואני מאמין בה' אחד" (מאמרו של הרב ישראל רוזן מתחילת תשע"א באתר של מכון צומת). אולם בלי לדון מהו הסוג והדרגה של קבלת מצוות מינימלית הנדרשת בכדי שתחול הגרות, מ"מ משמעות הקבלה הנ"ל, ונוסחאות דומות הנהוגות בבתי הדין, היא קבלה של הגר לקיים את כל המצוות בפועל, וברור שכך מבין כל מתגייר המצהיר כן בפני בית הדין. ומכיוון שבמעמד הגיור אין רוב המתגיירים מתכוונים לקיים את הצהרתם לפי הבנתם הפשוטה, הרי הצהרתם היא אכן מן השפה ולחוץ (ולא בחינם נזקקו הרב רוזן והרב דרוקמן לטעון שגם בגיור שייך הכלל שדברים שבלב אינם דברים; אכמ"ל בדחיית טיעון זה).

ג. גם לפי דברי הרב וייל שמספיקה קבלה עקרונית של מצוות, היא צריכה להיות "בדעתו לקיים את רוב המצוות" (המעין' גל' תשרי תש"ע [נ, א] עמ' 58). אך מי לחש על אוזנו שרוב המתגיירים מתכוונים לקיים בפועל את "רוב המצוות" (אפילו אם רק בשלב יותר מאוחר)? ומי לחש על אוזנו שרובם מתכוונים לקיים אותן מצוות דווקא מתוך אמונה (כדבריו שם עמ' 55)? הרי הבאתי בדבריי בגיליון 199, הן מתוך בירור המציאות (כפי העדויות שבספר "מגילת גרות" ועדויות אחרות, שם עמ' 66) והן מצד אומד דעת ברורה (כפי דעת 'דבר אברהם' ו'היכל יצחק' וגדולי דורנו [שם עמ' 69], וכן היא דעת הרב ד"ר יהודה ברנדס כפי שהובא שם [עמ' 66]), שלרובם אין כוונה רצינית לקבלת "עול מצוות" כלל, כפי שמוכיח סופם (שרק מיעוט קטן מאוד שומר מצוות באופן רציני) על תחילתם. ועוד, מי פתי המאמין באמת בשכר ועונש, ויודע שלא יעמוד בשמירת שבת וטהרה וכו', שיקבל עליו עול מצוות על מנת להיענש בכריתות ומיתות בית דין (או תחליפיהם בימינו - הן בעולם הזה והן בעולם האמת)? המאמין באמת לא יחפז להתגייר ולהסתכן, אלא ימתין עם גיורו עד שירגיש שהוא מסוגל לקיים את מה שהוא מקבל עליו.

ד. ראשי מערך הגיור אינם מתכחשים למציאות הזאת - הצהרות שקריות-בגלוי של המעוניינים להתגייר, אלא עוקפים את הבעיה על ידי "אקרובטיקה הלכתית", שמהווה כהודאתם מתיחת חבל הקולות עד הקצה האחרון; דא עקא, שלדעת גדולי התורה (המצוטטים בגיליון 199 עמ' 70-68) במתיחה הזאת נקרע החבל לגמרי, וכך נשארה גרות רוב המתגיירים בדורנו תלויה על בלימה כשאין בה ממש.

ה. והנה, רבני מערך הגיור במחכ"ת אינם נחשבים גם אצל אנשי הציונות הדתית כעמודי ההוראה שכל בית ישראל נשען עליהם. ובכן אתמה עליהם, איך הם מתיימרים לעשות על דעת עצמם מעשה שמהווה פסק עבור כל כלל ישראל בדבר חמור כזה! ומה עוד שלדעת גדולי ישראל הרי הם מכניסים גוים גמורים לכרם בית ישראל, ומי שמם לשרים ושופטים על ראשי עם קדוש? וגם אילו היו ראויים לאיצטלא זו, הרי במכשול חמור כזה הנוגע לכל הדורות ולכלל הציבור אין הם רשאים לעשות מעשה כי אם בהסכמה רחבה של גדולי ישראל!

וראה דברים כדרבונות בכעין זה במכתב רשכבה"ג הגאון רבי חיים עוזר גרודזינסקי הנדפס בסוף ספר "אין תנאי בנישואין" (בעקבות כוונה בכמה קהילות לתקן תקנה שכל הנישואים יעשו על תנאי וכך תימנע לידת ממזרים): "הנה לא אכחד אשר ייפלא בעיני, לא אוכל להאמין אשר בעניין חמור כאשת איש יתקנו רבים תקנות על דעת עצמם, בטרם יתיישבו בדבר עם גדולי ההוראה בכל ארצות הגולה. ולו גם נדמה להם צד היתר בדבר, האם כן עושים למעשה? וכמו שאמרו חז"ל: וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה?!"

הן גם בשאלת עגונה יחידית נמלכים בדבר עם גדולי התורה למעשה, ואף כי בתקנה כללית הנוגעת לטהרת וקדושת המשפחה, להערים הערמות לעקור קדושי ישראל ולעשות נשותיהם למיוחדות וקנויות לזמן! היאומן כי בעיקרי תורה זו ינהיגו הוראה למעשה על דעת עצמם?!". עכ"ל. וראה שם באורך דברי שאר גדולי ישראל בעניין הפירצה הנ"ל.

ו. ולא עוד, אלא לו יהא כדבריהם שהגרות חלה, הרי בזה שרוב המתגיירים מחללים שבת וטהרה ועוברים על שאר עיקרי הדת יוצא שבית הדין המגייס עובר על לפני עיוור כמ"ש כמה מגדולי הדורות האחרונים, שגורמים מכשולים גדולים הן לגבי המתגיירים והן לגבי המתחתנים איתם וכו'. ולא עוד, אלא הרי דין אותם גרים כ'משומדים' (מומרים' בלשון הצנזורה) לכל התורה, שדינם כגוים גמורים לכל דבריהם (רמב"ם שבת פ"ל הט"ו), ואינם בכלל 'ישראל' ולא 'בני ברית' (ממרים פ"ג ה"ב ותוס' סנהדרין עב, ב, עיי"ש בחסרונות הש"ס) פרט לענייני יחסין, ובזמן שלטון התורה עצם "חזרתם לסורם" – כפי שכותבים עליהם רבני מערך הגיור – היה מחייבם מיתה (כרמב"ם הל' מלכים פ"י ה"ג). והרי על ידי כן מרבם בכלל ישראל פושעים קשים כספחת, ומכריעים ח"ו את כלל ישראל לכף חובה, ומעוררים קטגוריא עלינו ר"ל. ובכן, בין שהגרות חלה ובין שאינה חלה הם גורמים להרחיק את הגאולה ח"ו (ראה עזרא ט, יד וסנהדרין כא, ב).

דויד יצחקי

תגובה לתגובה

א. נדהמתי מדבריו של הרב יצחקי בסעיפים ה-ו של תגובתו. רבני מערך הגיור עושים את מעשיהם באישור והסכמת הרבנים הראשיים לישראל לדורותיהם ובעיקר בתמיכת הגר"ע יוסף שליט"א, ולא היו יכולים לעשות דבר על דעת עצמם אפילו לו רצו. גם שיטתו במיונם של "גדולי הדור" אינה מקובלת עליי; לשיטתו גם לא היה ראוי שת"ח כמוהו, שעדיין אינו מפורסם כגדול הדור, יפרסם פסקים העוסקים ממש בדיני נפשות...

ב. עיקר דבריו של הרב יצחקי (סעיפים א-ג) מתייחס לשאלה איך לבדוק את אמיתות דברי המתגיירים. דווקא בשאלה זו לא דנתי כלל; זו אחריות וזה תפקידו של בית הדין לבדוק את כנות המתגייר. כתבתי את דבריי בהתייחס למצבים שאותם פירטתי במאמרי בגיליון 'המעין' תשרי תש"ע הנ"ל, שמהיכרותי את המתגיירים אני יודע שהם קיימים. אנו עושים כל מאמץ שאותנו לא ירמו; עלינו לא 'עובדים'. הגרים שאנו מגיירים מקבלים עליהם עול תורה, כפי שפירטתי שם, ואי אפשר לבטל למפרע את גיורם גם אם במשך השנים חלקם אינם שומרים מצוות. מי אם לא הגרי"ש אלישיב שליט"א, ה' ירפאהו בקרוב, כתב בזמנו, כשהתנגד להיתר הממזרות של האח והאחות שקבע הגר"ש גורן זצ"ל (שהתבסס ביה"השאר על ביטול הגרות של בעלה הראשון של אימם מפני שלא שמר מצוות אחר הגיור), שמעולם לא שמענו שמבטלים למפרע גיור שנעשה בבי"ד גם אם הגר לא שמר מצוות; הוא לא התיר להשתמש בסברא זאת אפילו כצירוף בעלמא להתרת ממזרים!

ג. בדברי לא הוזכרו המילים "דברים שבלב", ולא בהם תמכתי את יתדותיי. הסברתי את משמעות קבלת המצוות הפנה של אותם מתגיירים על פי המציאות שאותה הסברתי בפירוט.

אליעזר וייל

בענין ביטול מצות תכלת

בגליון 'המעין' תשרי תשע"ב (199; נב, א) עמ' 43 ואילך דן הרב יצחק מאיר יעבץ בשאלה האם יש חובה להטיל תכלת בציצית בזמן שהתכלת מצויה (בהנחה שאין ספק בזיהויה), והאם יש באי־הטלת תכלת משום ביטול מצוה. במסקנתו הוא נוטה לחיוב אך נשאר בצ"ע, ומוסיף שאם קיימת חובה להטיל תכלת – חובה גם על כל אחד לברר את הראיות לזיהוי התכלת, במיוחד היום שנמצא חלזון שזיהויו ושיטת הצביעה בו עומדים לכאורה במבחן הראיות. לדעתו רק מי שנראה לו (או לרבותיו) שאין ממש בראיות אלו – מותר לו לקיים עתה מצות ציצית בלבן בלבד.

יש לציין שאחרים שנדרשו לשאלה זו הגיעו ע"י ראיות ברורות למסקנה, שכאשר זיהוי התכלת אינו בספק **קיימת חובה גמורה** להטילה מעיקר הדין. כך הוכיח הרב יצחק ברנד בקונטרס 'הכר נא למי החותמת והפתילים' שפרסם בשנת תשנ"ז, בתגובה למאמרו של הרב יעקב אפשטיין מ'מכון התורה והארץ' (עתה בשומריה שבנגב) בענין חידוש מצות התכלת ('המעין' ניסן תשנ"ו [לו, ג] עמ' 28-37, תשרי תשנ"ז [לז, א] עמ' 41-54, וטבת תשנ"ז [לז, ב] עמ' 37-47; ומשם בשינויים קלים בקובץ 'התורה והארץ' כרך ג, ובספרו 'חבל נחלתו' חלק ראשון [תשס"א] עמ' 1-45). וכן פסק הרב רא"ם הכהן (ראש ישיבת עתניאל ורב הישוב) בתשובה שפורסם ב'שבת בשבתו', פרשת פינחס תשס"ט. כמו כן בהסכמה לקובץ מאמרים בענין התכלת מאת הרב אליהו טבגר (מח"ס 'כליל תכלת') כתב הרב משה מרדכי קארפ (רב בקרית ספר ומתלמידיו הקרובים של הגרי"ש אלישיב, ה' ירפאהו ויחזקהו, ומחבר סדרת הספרים 'הלכות חג בחג'):

ואף שלענ"ד מכמה טעמים אי אפשר לחייב ללבוש התכלת, כהוראת מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, מ"מ בוודאי אותם שזכו לברר הלכותיה ויצא להם כן ע"פ בירור פרטיה צריכו לקיימה, ואין מושג של בושט פנים בקיום ההלכה. וגם מי שחשקה נפשו עכ"פ להדר לקיימה גם אם אין מחוייבין בכך, ואף על צד ספק הרחוק, בוודאי הידור וחיוב מצוה יש בזה, וגדול שכר.

מדבריו משמע שאין חובה על כל אחד לברר את הראיות לזיהוי התכלת, למרות שמי שבירר חייב להטילה. וסיפר לי הרב אליהו טבגר, שאחרי שזכה לברר את זיהוי חלזון התכלת ודרך הצביעה בו, שאל את רבו הרב שמואל אויערבך שליט"א אם להטיל תכלת. ענה לו הרב, שמי שהזיהוי ברור לו חייב להטיל תכלת. מתשובתו ניתן להסיק שגם הוא לא סבר שכל אחד חייב לברר את הענין לעצמו, אך מי שבירר והשתכנע התחייב במצוה. אמנם שמעתי מהרב מנחם בורשטיין (מחבר ספר 'התכלת' וראש מכון פוע"ה) שהרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל אמר לו, שמי שבירר את זיהוי התכלת ורבו מתיר לו, **יכול** להטילה. מכאן משמע שסבר שאין חובה להטיל תכלת אפילו למי שהזיהוי ברור לו.

ד"ר דניאל לוי

יישר כוחו של ד"ר לוי על העיסוק בדבריי, ועל איסוף עיקרי הגישות בין החכמים היום. ברצוני רק להבהיר שלדעתי אכן חובה גמורה לברר את הדין ובעקבות הבירור להטיל תכלת בציצית, אם כי לא ניסחתי את מסקנתי במאמר באופן כה חד.

יצחק מאיר יעבץ